

معرفی کتاب «منو سمرتی»

سید علی ضیغم زیدی^۱

مقدمه

مذهب هندو یکی از مذاهب مطرح جهان می‌باشد که پیروان زیادی را به خود جلب کرده‌است. کتاب‌های مقدس مذهب هندو را می‌توان آن به دو دسته‌ی شروتی و سمرتی تقسیم کرد.

شروتی از مصدر شرو به معنای شنیدن و برداشتن مسموع اطلاق می‌گردد و در مقابل سمرتی قرار می‌گیرد، سمرتی از ریشه سمری به معنای یاد آوردن است که بر دانش یا علم محفوظ اطلاق می‌گردد. به عبارت دیگر شروتی به آن علمی گفته می‌شود که مبدأ آن خارج از حیطه بشر است و با تفکر و تعمق و تحصیل به دست نیامده بلکه الهامی است که از طرف خدا بر بندگان خاص شده‌است و سمرتی علمی است که از پیشینیان سینه به سینه و دست به دست به نسل‌های بعدی منتقل شده‌است و در واقع میراث مربیان و معلمان و پیشوایان مذهبی باستانی است. از این رو وده‌ها، اوپانشادها، براهمنه‌ها و ارنیکه‌ها از جمله متون شروتی به شمار می‌روند و شاستره‌ها، سوتره‌ها پورانه‌ها و حماسه‌های مهابهارته و رامایانه در شمار متون سمرتی قرار می‌گیرند. شاستره عنوانی است کلی که بر قواعد و احکام یا مجموعه قوانین پس از دوره وده اطلاق می‌شود. درمه شاستره شاخه‌ای از این عنوان کلی است که قواعد، احکام و قوانین درمه را بیان می‌کند، از مهم‌ترین درمه شاستره‌ها می‌توان منوسمرتی یا قوانین منو را نام برد. هر چند منوسمرتی از جمله قانون نامه‌هاست و درنگاه نخست کتابی فقهی - حقوقی به نظر می‌آید؛ اما جای جای کتاب از نکات اخلاقی و حکمی پر است و حتی بخش اعظم فصل اول از فصول دوازده گانه‌ی کتاب، به مبحث آفرینش اختصاص یافته‌است. متون مقدس و اصلی آیین هندو نیز همانند دیگر عناصر و مؤلفه‌ها و نیز مذاهب آن بسیار متنوع و متکثر است.

سمرتی‌ها و منو سمرتی نقش مهمی در شناخت فرهنگ و مذهب هندوها ایفا می‌کنند؛ لذا لازم و ضروری است در مورد آن‌ها بحث شود. در این جا در مورد منو سمرتی اجمالاً بحث خواهد شد.

۱. کارشناس ارشد فلسفه و کارشناس ادیان و مذاهب، جامعه المصطفی العالمیه، مجتمع آموزش عالی امام خمینی(ره)، قم.

اهمیت و جایگاه منو سمرتی

منو سمرتی در فرهنگ هندوستان خصوصا در میان فرهنگ‌های دینی اهمیت خاصی دارد، منو سمرتی یکی از قدیمی‌ترین کتاب هندوها است. این کتاب مقدس جزو لازم فرهنگ دینی هندوستان می‌باشد و در جامعه هندوئی بعد از ودها جایگاه خاصی دارد. در این کتاب در مورد کاست‌های چهار گانه، چهار اشرمه، شانزده وظیفه‌ی زندگی و از خلقت دنیا بحث شده‌است. علاوه بر این نظام حکومتی، وظائف حکمران، راه حل نزاع‌های مختلف، تشکیل ارتش و دیگر مباحث مختلف مربوط به زندگی انسان در آن بیان شده‌اند. این کتاب از کتاب‌هایی است که بر رفتار و گفتار انسان اثر گذار بوده و در ایجاد معاشرت شایسته، راهنمای خوبی است. این کتاب همان طور که امور مذهبی را برای انسان توضیح داده‌است، سبک زندگی و معاشرت خوب را هم بیان کرده‌است. منو سمرتی همان طور که برای یک انسان مذهبی مفید است برای قشرهای دیگر جامعه هم مفید خواهد بود. به همین خاطر است که این کتاب به زبان‌های مختلف ترجمه شده‌است و تفسیرهای زیادی از آن به چشم می‌خورد.

تاریخ و سرچشمه منو سمرتی

در مورد چگونگی به وجود آمدن منو سمرتی و سرچشمه‌ی آن اختلاف زیادی وجود دارد و اقوال زیادی از علماء مختلف نقل شده‌اند. عده‌ای می‌گویند: این کتاب چون قبل از تاریخ و در مورد مانو یعنی انسان نوشته شده‌است، منو سمرتی نام دارد. عده‌ای دیگر می‌گویند: قبل از منو سمرتی کتاب‌هایی وجود داشتند که «مانوه سوتره» نامیده می‌شدند؛ مثل «مانوه گره سوتره» که کسی از آن الهام گرفته و منو سمرتی اصلی را به وجود آورده بعد به این اسم رواج پیدا کرده و منو سمرتی نام گرفته است.

تفسیرهای از منو سمرتی

عده‌ای زیادی از علماء مذهب هندو برای فهم عمومی این کتاب بزرگ، تفسیرهای زیادی بر آن نگاشته‌اند و ما مهمترین آن‌ها را اینجا ذکر می‌کنیم:

- ۱- تفسیر سمرتی نند نه؛
- ۲- تفسیر سمرتی راما چندره؛
- ۳- تفسیر سمرتی راگهوا ننده؛
- ۴- تفسیر سمرتی گوونده راجه؛

۵- تفسیر سمرتی می‌گها تیتته؛

۶- تفسیر سمرتی کلو کراته؛

۷- تفسیر سمرتی ناراینه.

خلاصه‌ای از موضوعات منو سمرتی

منو سمرتی کتاب مقدس هندوها می‌باشد که مشتمل بر دوازده باب است و هر باب دارای اشعاری و مجموعاً ۲۶۸۵ شعر دارد.

در کتاب منو سمرتی موضوعات مختلفی مطرح شده‌اند که تمام نیازهای زندگی بشر را در بر می‌گیرند از جمله احکام (احکام ازدواج، احکام طهارت و...)، سیاسیات (خصوصیات یک حاکم و پادشاه، اداره کشور و...)، معاملات (احکام خرید و فروش و...) و عبادات (احکام پرستش و عبادت و...)، ما نظری گذرا بر موضوعات ابواب منو سمرتی خواهیم داشت.

باب اول: آفرینش جهان

موضوعات باب اول: باب اول ۱۱۹ شعر دارد و موضوعات آن به ترتیب ذیل

می‌باشند:

در ابتدای آن درباره خلقت عالم بحث شده‌است. زمانی که بزرگان پیش «منو» آمدند، در حالی که او کاملاً مطمئن و بیدار نشسته بود از او سؤال کردند: ای بزرگوار، به ما در مورد فرقه‌ها و مخلوقات خبر دهید؛ زیرا تنها شما هستی که قوانین شریعت و علم ارواح و احکام الهی و واجب‌الوجودی که درک نمی‌شود را می‌دانی. وقتی بزرگان در مورد این ذوات مقدسه که حدی برای آنها نیست و سلطنت آنها بی پایان است، سؤال کردند، «منو» گفت: بشنوید! این کائنات تاریک بود و چیزی دیده نمی‌شد و علائمی نبود که توسط آن تمیز داده شود و دلیلی نبود که توسط آن چیزی شناخته شود. پرماتما از جسم خود، مخلوق را خلق کرد. پرماتما بعد از آن از آب ذات خود «برهما» را خلق نمود که همان اصل تمام عالم است. آن‌گاه فکرش را به دو قسم تقسیم کرد و بعد آسمان و زمین، فضا و جهت‌های هشت‌گانه و دریا را خلق کرد.

برهما پس از آن، این عالم فانی را از هفت چیز خلق کرد که عبارتند از: عقل، انیه، عناصر خمسه، فضا، نار، آب و خاک. سپس در همه مخلوقاتش صفات خود را به ودیعه نهاد و مخلوقات را نام‌گذاری کرد.

علاوه بر این در مورد کاست‌های چهار گانه جامعه هندوئی، وظائف براهمنه‌ها و تبلیغ شاستره‌ها هم در باب اول بحث شده‌است.

باب دوم: دین و خصوصیات آن

موضوعات باب دوم: این باب دارای ۲۴۹ شعر است. در این باب درباره‌ی شریعت، دوران طلبگی و احکام آن، مذهب، وید، وظائف براهمنه‌ها و اهمیت آنان و همچنین حقوق براهمنه‌ها بحث شده‌است؛ از جمله غسل روزانه برای پاکی و چگونگی قیام به عبادت و اجتناب از غذاهای لذیذ و پرهیز از اذیت حیوانات و اجتناب از آلات موسیقی و دیدن و لمس کردن زنان.

باب سوم: ازدواج و خصوصیات آن و صفات زنان

موضوعات باب سوم: مباحث این باب مشتمل بر ۲۸۶ شعر است و در این باب مباحث مختلفی مطرح شده‌اند؛ از جمله وظائف یک طلبه در دوران طلبگی، احکام ازدواج و صفات زن خوب برای ازدواج که منو سمرتی در مورد آن می‌گوید انسان باید از زنی که دارای عضو اضافه است یا مریض است یا موهایش را تراشیده است یا اصلاً مو ندارد و زنی که دارای چشم زرد است، پرهیز کند و همچنین باید از زنی که اسمش از اسماء ستارگان، درختان و کوه‌ها، پرندگان و چرندگان یا هر اسمی که معنی آن خوف باشد، پرهیز کند. زن مورد نظر باید زیبا و سالم باشد، باید اسمش زیبا باشد، بدن و سر زن نباید بسیار کوتاه و نه بسیار بلند باشد. او همچنین باید دارای دندان‌های ریز و متناسب باشد. انسان باید با زنی شایسته ازدواج کند.

علاوه بر این وظائف همسر نسبت به زن، وظائف همسررداری، وظائف زناشوئی و اهمیت براهمنه‌ها و همچنین صفات براهمنه بی عمل مورد بحث قرار گرفته‌اند.

باب چهارم: زندگی بعد از ازدواج و احکام آن

موضوعات باب چهارم: این باب دارای ۲۶۰ شعر می‌باشد که در آن موضوعات مختلف بیان شده‌اند، مثل راه‌های کسب و درآمد، وظائف همسررداری، صفات و وظائف

براهمنه‌ها، احکام روز مرهٔ انسان، وظائف طلبه، عمل مستحب و عمل مکروه، اخلاقیات، آداب خوردن و آشامیدن براهمنه‌ها و اعمالی که براهمنه‌ها نباید انجام بدهند. علاوه بر این احکامی چون ربا حرام است، قناعت باعث سرور می‌شود و طمع، منبع ضرر است. همچنین در این باب درباره‌ی پرهیز از خوردن گوشت، پاکیزگی از نجاسات، شستن ظروف، زن و واجبات او بحث شده‌است.

باب پنجم: نظام خوردن و آشامیدن و احکام آن و وظائف زنان

موضوعات باب پنجم: این باب مشتمل بر ۱۶۹ شعر است. در این باب موضوعات مختلفی مطرح شده‌اند، در ابتدای آن این طور آمده‌است: از پرماتما سؤال کردند که براهمن چطور مُرد؟ در حالی که به علوم دیرینه آگاه است و واجبات را انجام می‌دهد؟ پرماتما گفت: چون ایشان بر وده‌ها عمل نکرده‌است و انحراف از اخلاق حسنه داشته و واجبات را انجام نداده‌است و مرتکب گناهان شده‌است و همین‌طور خوردن چیزهای حرام باعث شده که برهنم بمیرد.

علاوه بر این مباحثی هم چون وظائف زنان، مسائل روز مره‌ی زندگی انسان، وظائف طالب علم، احکام ازدواج، احکام طهارت (جسمی، روحی و طهارت اشیاء)، احکام بیت‌الخلاء و احکام میّت مطرح شده‌اند؛ مثلاً در مورد گوشت خوردن می‌گوید: گوشت خوردن بعد از شستن با آب درست است، برهمنه که این کائنات را خلق کرده تمام چیزها را برای روح حسّی غذا قرار داده پس تمام مخلوقات چه متحرک و چه ساکن غذای روح هستند. آن کسی که احکام شریعت را می‌داند طبق احکام باید گوشت بخورد. کسی که شراب و گوشت را جمع کند گناهی نیست؛ زیرا این قانون قدرت است اما ترک کننده‌ی این اشیاء به پاداش عظیم می‌رسد.

یا در مورد طهارت از نجاسات می‌گوید: اگر کسی بمیرد خاندانش ناپاک می‌شود، آب و خاک همه چیزها را پاک می‌کند. پاکیزگی نهر به جریان است و پاکیزگی زن کج فکر به حیض اوست و طهارت بر صحت ترک دنیا است.

در مورد احکام زنان می‌گوید: زن چه کوچک باشد چه جوان و چه پیر، در کارهای خویش آزاد نیست. در کودکی تابع پدرش در جوانی تابع زوجش و بعد از مرگ زوج، تابع پسرش می‌باشد و زن هرگز مطلقه نیست. بر زن واجب است همانند خدا به زوجش احترام بگذارد، اگر چه زوجش هیچ فضیلتی نداشته باشد و کسی دیگر را دوست داشته باشد. یک زن نمی‌تواند بدون اجازه‌ی همسر کاری انجام بدهد، حتی نذر و منّت و امثال این‌ها. زن

مخلص، کسی است که کاری که شوهرش را ناراحت می‌کند، انجام ندهد چه شوهرش زنده باشد چه بعد از مرگ وی.

باب ششم: ترک خانه و احکام آن

موضوعات باب ششم: این باب کوچکترین باب منو سمرتی است که ۹۷ شعر دارد و در آن مباحثی چون زهد و عبادت، زندگی دنیوی، ترک خانه و ترک دنیا بیان شده‌اند؛ مثلاً در مورد ترک خانه این طور آمده است: انسان بعد از زندگی خوب و مطابق قوانین و بعد از سامان دادن زندگی بچه‌های خود و تولد نوه‌ها، باید خانه را به مقصد جنگل ترک کند و غذاهای دنیوی را هم ترک کند، از سبزیجات و میوه‌های جنگل استفاده کند، لباس‌های چرمی از پوست حیوانات به تن کند، مراقب چشم و گوش باشد و به همه محبت کند. بعد از ترک خانه وقتی خود را برای ترک دنیا آماده ببیند، ترک دنیا کند و همه تعلقات خود را از دنیا قطع کند و این مرحله از زندگی را سنیاس می‌گویند.

باب هفتم: نظام حکومتی و احکام آن

موضوعات باب هفتم: باب هفتم ۲۲۶ شعر دارد و درباره نظام حکومت، صفات پادشاهان و وظائف آن‌ها می‌باشد و در مورد آن این طور آمده‌است: برهما برای حفظ عالم، پادشاه را خلق کرد. اگر در عالم پادشاهی نباشد، نظام عالم دگرگون خواهد شد و تاریکی همه جا را فرا می‌گیرد. پادشاه گرچه به صورت بچه باشد، نباید تحقیرش کنند؛ زیرا او در واقع، نماینده‌ی خداست که به صورت انسان بر زمین آمده‌است. پادشاه باید احوال مردم را بررسی کند تا با عدل رفتار کند. پادشاه باید زمام همه امور را به دست بگیرد تا نظام جامعه مختل نشود. او باید بر همه‌ی قوانین احاطه داشته باشد تا مجرمین را مطابق آن مجازات کند. پادشاه باید صادق، عادل، عاقل، عالم به قوانین، خوش اخلاق و دارای قوت اجرائی باشد تا مجرمین محاکمه شوند.

بعلاوه در این باب در مورد اهمیت پادشاهان، نظام مالیاتی، احکام قرض و همچنین در باره جنگ‌ها و احکام آن نیز بحث شده‌است.

باب هشتم: نظام حقوق و جزاء(قضات)

موضوعات باب هشتم: این باب ۴۲۰ شعر دارد و در آن احکام حقوقی و جزائی تفصیلاً بیان شده‌اند. مباحثی همچون احکام قرض دادن و گرفتن، احکام شاهد و شهادت

دادن، مباحثی پیرامون امانت، دادن اجرت کارمند، احکام دزدی و زنا، منافع به دست آمده از پل‌های رودخانه، فحش دادن، وفا نکردن وعده و... . همچنین کتاب منو سمرتی تمام دعواها و حقوق را به هیجده قسم به این بیان تقسیم می‌کند:

۱- پس ندادن قرض؛ ۲- خیانت در امانت؛ ۳- فروش اشیاء دیگران؛ ۴- شراکت در تجارت؛ ۵- پس گرفتن بعد از بخشش؛ ۶- ندادن اجرت کارمندان؛ ۷- پیمان شکنی؛ ۸- دعوا در خرید و فروش اشیاء؛ ۹- دعوا بین مالک و خادم؛ ۱۰- دعوا بر سر مرز؛ ۱۱- گفتن حرف بیجا؛ ۱۲- زد و خورد؛ ۱۳- دزدی؛ ۱۴- زورگوئی و ظلم؛ ۱۵- زنا؛ ۱۶- وظائف دینی زن و مرد؛ ۱۷- قمار بازی و ۱۸- شرط بستن روی حیوانات.

باب نهم: زنان و حقوق آنها

موضوعات باب نهم: این باب مشتمل بر ۳۳۶ شعر است و در آن مباحثی پیرامون زن و وظائف آن مطرح شده‌اند. در این باب احکام حفاظت از زن و وظائف نسبت به اولاد، اعمال قبیح زن و راه حل آن، مسائل ازدواج دختران، تقسیم میراث، قمار بازی، میراث زنان، جایگاه براهمنه‌ها و وظائف ویشیه‌ها و شودره‌ها بیان شده‌اند.

مثلا درباره زن این طور گفته شده‌است: شش چیز زن را فاسد می‌کند و او را هلاک می‌گردانند: شرب خمر، معاشرت، دوری از شوهر، رفت و آمد زیاد، خوابیدن در غیر از ساعات خواب و ماندن در خانه مرد دیگر. همچنین گفته شده‌است اگر شوهر برای تبلیغ دین سفر کرده باشد زن باید تا هفت سال منتظرش بماند؛ اگر برای طلب علم رفته تا شش سال منتظرش بماند.

باب دهم: نظریه کاست‌ها و زندگی آنها

موضوعات باب دهم: باب دهم دارای ۱۳۱ شعر است. در این باب موضوعات مختلفی مطرح شده‌اند، مهمترین چیزی که در این باب مطرح شده نظریه کاست و تقسیم انسان‌ها بر اساس وظائف آنها است، منو سمرتی انسان‌ها را به چهار کاست تقسیم کرده‌است:

الف: براهمنه‌ها؛

ب: چهتریه‌ها؛

ج: ویشیه‌ها؛

د: شودره‌ها.

بعد از ذکر کاست‌های چهار گانه می‌گویند که قسم پنجم وجود ندارد و باید هر انسان در هر کاستی که به دنیا بیاید کارهای همان کاست را باید انجام دهد و نباید دست به کارهای کاست دیگر بزند.

منو سمرتی برای همه انسان‌ها وظائفی را بیان نموده‌است. بعضی از وظائف عمومیت دارند و باید تمام افراد کاست‌ها آن‌ها را انجام دهند؛ مثلاً اهیمنسا، صداقت، دزدی نکردن، طهارت و پاکیزگی و کنترل خواهش‌ها از همه انسان‌ها خواسته شده‌است. ولی بعضی از کارها عمومیت ندارند و هر کاست کارهای مخصوص به خودش دارد، وظائفی که مختص به براهمنه‌ها می‌باشند شش تا هستند: تعلیم، تعلم، انجام دادن (یگیه) مراسم عبادی، به انجام رساندن (یگیه) مراسم عبادی دیگران، اعطاء بخشش و قبول کردن بخشش.

چیزهای که از چهتریه‌ها خواسته شده‌اند و از وظائف آن‌ها به شمار می‌آیند، سه تا می‌باشند: حفاظت از کشور و اسلحه به دست گرفتن، اعطاء بخشش و خواندن وده‌ها.

منو سمرتی در مورد ویشیه‌ها می‌گوید تجارت، دام‌داری، اعطاء بخشش و خواندن وده‌ها از جمله وظائفی هستند که باید انجام دهند.

علاوه بر این، مباحثی همچون اهمیت براهمنه‌ها، جاهای مقدس و غیر مقدس، وظائف خانه‌داری و بحث مالیات هم در این باب مطرح شده‌اند.

باب یازدهم: توبه گناهان و کفاره‌ی آن‌ها

موضوعات باب یازدهم: این باب مشتمل بر ۲۶۶ شعر است و در آن در باره‌ی توبه و کفاره‌ی آن و همچنین مستحقین بخشش، بحث شده‌است.

منو سمرتی نه نفر را مستحق بخشش معرفی می‌کند:

- ۱- کسی که برای بچه‌دار شدن ازدواج می‌کند؛
- ۲- کسی که اراده‌ی انجام مراسم عبادی مخصوص (یگیه) را داشته باشد؛
- ۳- کسی که مسافر باشد؛
- ۴- کسی که برای مراسم عبادی (یگیه)؛ همه‌ی دارایی‌های خود را ببخشد؛
- ۵- کسی که برای استاد بخشش را طلب کند؛
- ۶- کسی که برای پدر بخشش را طلب کند؛
- ۷- کسی که برای مادر بخشش را طلب کند؛
- ۸- کسی که طالب علم است و مشغول تحصیل آن است؛
- ۹- کسی که مریض است.

بعد از آن در ادامه این باب بحث توبه و کفاره‌ی آن مطرح شده‌است؛ مثلاً اگر شخصی براهمنه را بکشد کفاره‌ی آن این است که ۱۲ سال جنگل نشین شود و برای غذا گدائی کند و در مکان زندگی خود سر مرده را بگذارد.

اگر کسی شراب بخورد، کفاره‌ی آن این است که آب جوشیده یا بول گاو را بخورد، اگر کسی طلا بدزدد باید پیش پادشاه برود و اقرار به گناه کند و با زدن چوبی بر شانه‌اش توسط پادشاه، پاک می‌شود. همین‌طور اگر زن استاد را شوهر کند، باید روی آهن گذاخته بخوابد تا پاک شود.

باب دوازدهم: ثواب و عقاب اعمال

موضوعات باب دوازدهم: باب دوازدهم آخرین باب منو سمرتی است که مشتمل بر ۱۲۶ شعر است. در این باب در مورد جزای اعمال بحث شده‌است. بزرگان بعد از شنیدن حرف‌های «منو» از او درخواست کردند: ای منو! شما اعمال کاست‌های چهارگانه را بطور مفصل بیان نمودید، الان در مورد جزای اعمال آن‌ها در زندگی و بعد از مرگ هم توضیح دهید. «منو» در جواب آن‌ها گفت: انسان هر عملی انجام دهد از سه حال خالی نیست، یا آن عمل متعلق به زبان است یا متعلق به قلب یا متعلق به جسم. اعمالی که به زبان تعلق دارند چهارتا می‌باشند، حرف‌های آزار دهنده، دروغ گوئی، غیبت، گفتگوی بی‌فایده و اعمالی که متعلق به قلب هستند سه تا می‌باشند، اراده غصب اشیاء دیگران، حسد و فکر بد برای دیگران، عدم ایمان بر آخرت و اعمالی که متعلق به جسم انسان هستند هم سه تا می‌باشند، تصرف بدون اجازه در مال دیگران، ظلم به دیگران و زنا با زن شوهردار.

در ادامه «منو» می‌گوید: اعمال در زندگی انسان تأثیر می‌گذارند، عمل خوب تأثیر خوب و عمل بد تأثیر بدی بر زندگی انسان می‌گذارد. از همین جا است که اگر انسان اعمال خوب انجام دهد در جسم موجودات عالی ظهور خواهد کرد و اگر اعمالش متوسط باشد، در جسم موجودات متوسط ظهور پیدا می‌کند؛ ولی اگر اعمال انسان خوب نباشد، در جسم موجودات سافل و پست ظهور خواهد کرد و این امر در اصطلاح تناسخ نام دارد. بعد از آن «منو» با اشاره به اعمالی خوب و اعلی می‌گوید: عمل خوب و اعلی شش تا است:

الف) علم و ده‌ها؛ ب) عبادت خدا؛ ج) خود شناسی؛ د) اهی‌مسا؛ و) کنترل خواهش‌ها؛ ه) خدمت استاد.

در آخر «منو» به بزرگان می‌گوید: هر چه که بیان و گفته شده به آن عمل کنید و چیزی که ذکر نشده بر براهمنان است که برای مردم بیان کنند و قول آن‌ها برای مردم حجت است و مردم طبق آن عمل کنند بشرطی که در جلسه سه نفره یا ده نفره براهمنان با فضیلت و اهل علم مطرح شود و بعد از تبادل آراء و نتیجه‌گیری برای مردم بیان شود.

